

Lichtmann Tamás

Gondolatok a XX. század végén, a Zsidó sebek és bűnök olvasása közben

„...prófétának lenni annyi, mint rosszkor jönni s lehetlent követelni.”

„Egy népet csak úgy szabad ábrázolni, ahogy él, mozog, örül s szenved millió alakban. Művészi módon. S ezzel talán már előre kimondtam tanulmányomra a halálos ítéletet.”

Kommentárt sem kívánnak ezek a mondatok: Pap Károly már vitairata első mondatában kimondja esszéjére a halálos ítéletet, mert tudatában van annak, hogy a próféta rosszkor jön, és lehetlent követel, amiért a nép így vagy úgy, de tömlöcbe fogja vetni, meg fogja kövezni, vagy ha nem, legalábbis gyűlöletes lesz a többiek szemében. Márpedig ő próféták leszármazottjának tudta ma-

gát, és prófétaként szólt a végső dolgokról, bűnökről, vétkekről, jóság és alázat követeléséről, kérlelhetetlenül, mindenre elszántan, ahogy csak a biblia prófétái tudták tenni, amit tenni hitük szerint kötelességük volt. Tudták ezt az őt legjobban ismerő kortársai, barátai is, akik nemegyszer hasonlították személyét, művét, sorsát próféták példájához.

Pap Károly esszéje a maga korában szellemi és morális kihívás volt olvasóival, közönségével, kritikusaival szemben. Abban a tragikus korban született, amikor zsidó sebekről beszélni a kor uralkodó áramlataival szemben tanúsított ellenállást, harcot, szinte öngyilkos kihívást jelentett; és amikor a sebek okaiként zsidó bűnökről beszélni „istenkísér-

tés” volt saját közössége szemében is, de az amúgy is zsidó bűnöket kreáló korszellemmel szemben is. Nem csodálkozhatt hát sem a szerző, sem az olvasó (sem akkor, sem azóta), ha Pap vitairatát heves ellenállás, szenvedélyes elutasítás fogadta az egyik részről, és legfeljebb leereszkedő megértés, elnéző mosoly a másik oldal részéről.

De miről is van szó? Milyen ez a szöveg, amely nem tudomány, nem történetírás, nem is filozófiai eszme-futtatás, hanem elsősorban és szinte kizárólagosan művészi szöveg. Hihető-e egy történeti és vallástörténeti tényeket felsorakoztató, azokat szubjektív módon értelmező és egyedülállóan magá-

nyos következtetésekre jutó szövegről, hogy szándéka és hatása szerint egyaránt művészi jellegű? Vagyis fikció, narráció és – végső soron költészet? Hihető-e, hogy a szerző szándéka szerint kizárólag művészi szándék munkált benne, és nem tettvágy, erkölcsi, emberi, politikai állásfoglalás? Igen, hihető, mert éppen Pap Károly volt az író, akinek szemében a művészet nem pusztán fikció, nem szép történetek elmesélése, hanem morális tett, állásfoglalás, a megváltás igényével fellépő humánus gesztus. Ebben a magasabb értelemben valóban művészi alkotás a *Zsidó sebek és bűnök*, egy tiszta erkölcsű, következetes alkotó művészi hitvallása.

Igazuk volt-e–van-e azoknak a zsidóknak, akik

Pap Károly önkínzó gondolatainak elolvasása után megvetették, kitagadták, kiátkozták, árulónak kiáltották ki a szerzőt, vagy legjobb esetben szánandó magányos őrültnek, aki kitárja csupasz mellét a sortűzre felsorakozott pribékeknek, és a látását elhomályosító kendőt (mely megszépítené a valóságot, és álmolátásra tenné lehetővé a helyzetet) letépvé, odakiáltja gyilkosainak: itt vagyok, bűnös vagyok, emelt fővel fogadom a halált?

Pap Károly szövege tragikus alkotás, tele tragikus tévedéssel, egy tiszta lélek, egy gyermeki álmodozó naivitásával – ugyanakkor egy próféta kegyetlen igazságokat (vagy általa igazságoknak tartott képzeteket) is kimondó kérlelhetetlenségével, egy mártír önfeláldozásával, egy önmagát tépő, nagy jellem konfessziós vallomásával. Az emberiség nagy bűnvallóinak – Ágostonnak, Rousseau-nak, Dosztojevszkijnek, Kafkának – erkölcsi magaslátára emelkedik, amikor belső kényszertől vezetve nem a zsidó bűnöket panaszolja fel első sorban, hanem a zsidó bűnöket – vagy legalábbis egyensúlyt igyekszik teremteni a kettő között.

Három nagyívű gondolatkört kapcsol össze az esszé: a biblikus és ókori zsidó múltat, az európai, ezen belül a magyar–zsidó együttélés viharos évszázadait és a kiűtkeresés jövőt vizsgáló elképzeléseit.

A múltról szólva először halottakat idéz. Egy közösség számára a halottai jelentik a hagyományt, az eszmei és morális gyökereket, a nép életében az a lelegelelenebb, ami elmúlt; ami a hagyományban ölt testet. Ez a halottakkal, az elődök évszázados sorával összekapcsoló sorsközösség Pap Károly szerint a zsidóságban a legerősebb. Önmagát sem képes szemlélni csupán egyetlen megkülönböztetett, mindenkitől különböző egyedként, hanem csakis ősei hosszú sorát követő, végső pontjaként egy folyamatnak. „Tükörbe nézel, s egyik szemedből nagyapád tekint vissza reád különösen, s a másiktól megholt testvéred” – írja esszéje első soraiban. Hisz számára az egész élet ősei sorsának felidézése, azonosulás a régi eszmékkal, szenvedésekkel, bűnökkel és sebekkel. Évszázadok végtelen sorának misztikus tapasztalata rakódott le lelke mélyén, és tudattalanul meghatározza minden tettét, gondolatát, érzését.

Nemcsak a vérség családi kötelékét jelenti a múlt, testvért, apát, nagyapát, ősapát, hanem a nép tágabb kötelékét, a zsidóság évezredek múltját. Ahogy megrendítő elbeszélésében, a *Vér* címűben is vall er-

ről az eltéphetetlen kötődésről, amelyből nincs menekülés, nincs kilépés, csak vállalás van, a közös sors vállalása. Időnként annyira eggyé olvad a közösség „kollektív lelkiségével”, hogy saját individuális azonosságát szinte elveszíti, úgy érzi, senkivé és semmivé válik, ha nem kötődik sorstársaihoz. Ha következetesen vállalja feladatát, „önmagad iránt is elfogna a kétség: mi vagy még, rajtuk kívül?”

Személyiségét szinte feladva – vagy elveszítve (mert hiszen nem mindegy, hogy az ember tudatosan lemond identitása egy részéről, vagy megmagyarázhatatlan irracionális erők hatására sorszerűen elveszíti azt) azonosul a közösség által a közösség minden egyes tagjára kirótt feladattal, szereppel (bár ez a szerep maga a személyiség), és minden egyéni célját, érdekét, elkötelezettségét, igényét feláldozza a közösségnek. Ahogy egy korábbi írásában (Válasz egy különítményes vallomására. *Magyarországon*, 1934. jún. 20.) tömören megfogalmazza: „A zsidóság: vérem, szellemem, atyáim ezeréves sorsa.”

A legnagyobbaknak is csak néhány vagy egyetlen ihletett, áhítatos pillanatban adatik meg az efféle azonosulás egy nagyobb közösséggel, ahogy például Franz Kafka egy rövid írásában bukkan fel csupán a közösséggel eggyé váló, azt alázatosan szolgáló ember, a sivatagi vándorlás során éjszaka alvó nép álmát vigyázó őr, aki azért virraszt, mert hiszen egynek virrasztania kell, egynek ott kell lennie (*Éjszaka*).

Pap Károly számára is, mint a hagyományhű zsidók számára évezredek óta, a zsidóság a könyv népe, a könyvé, amely a közös múlt, a hagyomány, a törvény, az együttélés legősibb és legfontosabb megszentelt szabályainak műve, amely az egész történelem során meghatározta, szabályozta, irányította a közösség minden egyedének gondolatait, tetteit, sorsát. Aki a könyv törvényeit követi, annak nem áldozat az önfeláldozás, az tudja, hogy vétkezik minden nap és minden percben, de tudja azt is, hogy bűneire van megbocsátás, mert aki jóssággal, megértéssel, alázattal, tisztelettel, bűnbánattal közeledik a világhoz, az bocsánatot nyer, és felvétetik az ősatyák és ősanák közösségébe – a múlt szentséggé vált kánonjába –, ahogy az élőként és halottaként könyörgő ima is mondja.

Ezt a könyvet, az egyetlen, az írást idézi Pap Károly is legtöbb művében, közvetlenül vagy közvetve. Közvetve regényeiben, a szeretet vallását hirdető messianisztikus Mikáél-történetekben (*Meg-*

szabadítottól a baláltól), a művészet morális követelményeit körbejáró stációregényben (*A nyolcadik stáció*); saját gyermekkorát példaként élénk állítva az Azarelben – és leginkább közvetlenül éppen vitairatában, a *Zsidó sebek és bűnök*ben.

Később látszólag mintha ellentmondana korábbi önmagának, amikor arról ír, hogy „egy isten nem születik a népből, csupán egy emberből; a nép csak a tapló, amely megőrzi a tüzet. Az isten saját egyéni sorsunk végső elvonatkozása. A Jahve: Mózes tragikuma.” Ebben a költői hevületű szövegrészben a modern személyiség, az alkotói öntudat öntudatlan gőgje szólal meg: hiszen korábban azt mondta, hogy közössége, népe nélkül semmi, csak azok teremtik meg azonosságát – most meg mintha az ellentétét vallaná; egyéni sorsunk absztrakciója maga az isten is. Mintha Thomas Mann istenteremtéséhez volna hasonló a zsidó isten megszületése, annak a Mann-nak a híres leírásához, akit éppen ironikus felfogása miatt Pap Károly kritikával illet. Mann híres bibliai regényében Ábrahám találja ki, fedezi fel magának és népének az egyetlen istent, mert az öntudatra ébredt ember nem tisztelhet más fölötté lévőt, csak olyat, aki nagyobb, magasztosabb, tökéletesebb nála – vagyis maga a tökéletesség, a teljesség, az egész világot tartalmazó mindenség. Pap Károly vitairatában ez Mózes műve (erre egyébként Thomas Mann Mózesről szóló elbeszélésében utal is, bár az a szöveg jóval későbbi Pap Károly vitairatánál).

A vitairat koncepciójának középpontjában a zsidó bűn kérdése áll, vagy még általánosabban a bűn teológiai-társadalmi kérdése. Pap Károly a megmagyarázhatatlan, irracionális szenvedések okát, a bűnhődés eredetét keresi, és mivel okát akarja találni a bűnhődésnek, megtalálja a bűnt is, amely sorsszerűen maga után vonja a bűnhődést. A bűnt pedig az ősi történelem előtti mitikus időkben találja meg, és egyetemessé általánosított antropológiai összefüggésekben fedezi fel. Ábrahám, Jákob majd József sorsában megtalálni véli a zsidó ősbűn jeleit, elsősorban József életében, aki Pap Károly számára „az első asszimilációs kísérlet”. Merészen anakronisztikus gondolat ez, de ha elfogadjuk következetes gondolatmenetét, nem tagadhatjuk meg tőle a hitelesség és emberi nagyság jegyeit. A zsidó ősbűn Mózes sorsában teljesedik ki, és válik máig érvényes, példaszzerű paradigmatis életté.

„Tudva s mégse tudva, látva s mégse látva, bűntelen s mégis bűnösen, kultúráról kultúrára fogják

élvezni s gazdagodva gyarapítani a különféle fáraók birodalmát, amelyekben alacsonyabb sorsú s szellemű testvéreik nomádok módjára fognak újra s újra tévelyegni, a báméskodástól a vak gyarapodásig s a vak gyarapodástól a rabszolgaságig.”

Ez a gondolatmenet következetesen vonul végig a könyvön, a mitikus koroktól a történelmi koroktól át a jelenig és a jövő sejtelméig.

Egy ősi mitikus paradigma kel életre, egy egyéni dráma néplélekbe feloldva. A fenti gondolatmenet paradoxális jellege sokban hasonlít Franz Kafka bűnfogalmához, mely a nagy prágai szenvedő életművében hasonlóan központi helyet foglal el, mint a Pap Károlyé. „A bűn mindig kétségbevonhatatlan” – írja kegyetlen elbeszélésében Kafka (*A fegyvergyarmaton*) és *A perben* is úgy szól a bűnről, mint ami a világ törvényeként eleve elrendelten benne van az életben: „Hatóságunk nem keresi a lakosságban a bűnt, hanem a bűn vonzza őt magához. Ez a törvény.” Természetesen jelentős eltérés van a két alkotó bűnről vallott nézetei között, már ami a fogalom egyetemességét jelenti. Pap Károly bűnfogalma „népi” érvényű (nem a népi irodalom értelmében, bár ahhoz is fűzők rokon vonások, hanem azért, mert egy népre érvényesítve nyeri el jelentését), a zsidóság bűnéről és szenvedéseiről szól, ami persze példázatos értelemben az egész emberiségre kiterjeszthető mint önfeláldozás az emberiség közös bűneiért. Kafka bűnének semmi köze egy közösség vétkeihez, nála a bűn individuális, egyedi, a személyiség része – de paradox módon éppen ezáltal válik minden másnál egyetemesebbé, hiszen az egyén maga az emberiség, a névtelen, tulajdonságok nélküli ember maga a nembeli lény, az emberiség egyetlen sorsra lecsupaszított jelképe, maga az ember (a szó újszövetségi, jézusi és lételméleti értelmében egyaránt): „Íme az ember” – mutatja fel Kafka. Pap egy népről beszél és annak kollektív „bűnéről”, Kafka egy emberről beszél és annak megfoghatatlan (nem kollektív, de nem is egyéni) bűnéről, magának az emberiségnek a bűnösségéről.

Franz Kafka két évtizeddel korábban, egy lázas szeptemberi éjszakán ítéletet tart önmaga fölött. Megírja egyik legmegrázóbb novelláját, amelyben lelkének sebeivel saját megmagyarázhatatlan, mégis világosan átélt bűneit szegezi szembe, és öngyilkos következetességgel kimondja önmagára a halálos ítéletet. „Ezt Az ítélet című elbeszélést 22-ről 23-ra virradó éjszaka egy lélegzetre írtam meg este

tíz órától reggel hatig. Az ülésben megmerevedett lábamat alig tudtam előhúzni az íróasztal alól. A rettentő erőfeszítés és öröm, ahogy a történet kibontakozott előttem, ahogy a vizeimen haladtam előre. Többször hordtam a hátamon ezen az éjszakán a súlyomat. Ahogy minden kimondható, ahogy mindent, még a legidegenebb ötleteket is nagy tűz vár, amelyben elenyésznek és feltámadnak.... Csak így lehet írni, csak ilyen egybefüggően, test és lélek ilyen tökéletes megnyílásával.” Így született a bűntelen és bűnös embert halálra ítélő remekmű, a zsidó vallás szerinti félelmetes napok legfélelmetesebbikének – a bűnbánat napjának éjszakáján.

Pap Károly szerint a zsidó ősbűn a nép bűne, amely tudva és tudatlanul, látva és vakon, bűntelen és bűnösen avatkozik be más népek és birodalmak életébe, és követ el ezáltal vétkeket a dolgok történelmi rendje ellen. Ugyanolyan paradox önelentmondás vezeti Kafka lelki meghasonlottságának hőstét is, akire apja – istene – mondja ki az ítéletet, mert: „Ártatlan gyerek voltál valójában, még inkább voltál azonban ördögi ember!” – „Tudd hát ezért: Fulladásos vízhalálra ítélek!”

A bűntudat és büntetés éjszakájának leírása mind a karkai mind a Pap Károly-i helyzetben mélyen drámai, katartikus és döbbenetes, ám látnunk kell a különbséget is; adott esetben egy népi közösség megszámlálhatatlan személyt átfogó köre kisebb hatóságú lehet, mint egy individuum egész emberiséget jelképező magánya. Kétségtelen viszont, hogy Pap Károly más írásaiban képes volt felidézni az egyén kozmikus magányát, megmagyarázhatatlan bűntudatát, Kafkához hasonlóan egyetlen ember sorsában, mint például az *Azarc*-ben, vagy az *Átváltozás* című novellában. A vitairatban viszont más volt a szándéka, a zsidó bűnökről kívánt szólni.

Tette ezt annak tudatában, hogy az író szava akkor a legerősebb, ha egyedi sorsokról szól, nem arctalan népekről, tömegekről, történelemről.

„Más népek istenei a természet erőit személyesítették meg, ezeknek az erőknél a helyzetét egymással s az emberrel szemben. Jahve elsősorban az ember helyzetét jelenti az emberrel szemben: azt, ami a rabszolgának volt fontos, s ami fontos lesz majd az egész földön, míg rabszolgák lesznek. *Más népek isteneinek és hőseinek a tragédiái az ember reménytelen küzdelmét ábrázolják a természettel, az isteni erővel szemben. A zsidó tragédia az ember reménytelen küzdelme az emberrel szemben. Az ember reménytelen küzdelme önmagával szemben.*” Ebben a gondolatban fel-

csillan az emberi személyiség küzdelmének reménytelensége, amely oly mélyen meghatározta Pap Károly szépírói munkásságát. De azután visszakényszeríti magát a népről szóló próféta szerepébe:

„A mózesi zsidóság nem ismert igazságtalan isteneket. Egy ilyen égi hatalom – Jahve – nemcsak igazolta, de egyenest megparancsolta a küzdelmet az igazságtalanság, az elnyomás ellen.” A zsidóságnak – ha hű akar maradni a jákobi, mózesi, a prófétai hagyományok szelleméhez – akár élete feláldozása árán is harcolnia kell az igazságtalanság, a jogtalanság, az elnyomás, az egyenlőtlenség, az ember által való megalázása, kizsákmányolása ellen; ami maga az ősgonosz. Kénytelen azonban belátni, hogy a mózesi közös föld evilági társadalmi eszméje a történelemben megvalósíthatatlan, ezért utolsó nagy prófétájában visszavonul a földi harcoktól, és a közös ég eszméjét tűzi ki egyetlen céljául. A közös ég a mennyek országa, ezt a végrendeletet, Testamentumot adja Jézus, Pap Károly szemében a zsidóság utolsó nagy prófétája az emberiség számára. És ekkor tágul ki az eszme az egész emberiség horizontjára, a korábbi közös föld csak egy nép eszméje lehetett, a közös ég viszont az emberiség közös vágya, álma, eszménye. A zsidóság Jézusban válik egyetemessé, de úgy, hogy eközben önmagát, népi valóját páriává fokozza le a népek szemében, és ettől kezdve az áruló Júdás, az örökké vándorló, otthontalan bolygó zsidó, a képmutató farizeus és a harácsoló képzetével válik eggyé a zsidó nép. Ettől kezdve a zsidóság évszázadokon át tetszhalott létet él, a törvény nélküli világ poklában, és önmaga is a pokolban szenved, mert nem találja hivatását, az igazság és szeretet korábban elveszített hitvallását. „*Egy nép bálála csak annyira érdekli a többi népet, amennyiben örököltet tőle.* A zsidó nép végrendeletéből, a testamentumból csak a Jó Hírre, az Evangéliumra lesz kíváncsi a világ, a zsidóságnak csak apostoli részére, arra, amely eszmévé halt meg.”

Szeresd gyűlölöidet! – vallja Pap Károly, csak így léphetsz ki a megvetett pária rád kényszerített szerepéből. Ez a mindent átfogó szeretet követelése volt az író krédója, kategorikus imperatívusza, első számú erkölcsi törvénye. Erre épül egész élete, életműve, regényei, novellái sora, vitairata, minden emberi és alkotói gesztusa (a *Megszabadítottál a báláltól* hőséneke, Mikáélnak szinte földöntúli, messiánisztikus jósága, *A nyolcadik stáció* művésznének ars poeticája, mellyel nem tesz különbséget jó és rossz

között). Ez az író eszménye, az egyetemes szeretetszeme – mely végső soron Jézus alázatából, istentökéletességéből táplálkozik. Így ír erről a vitairat után egy évtizeddel, 1944 sötét évében, amikor – jelképes napon, március 19-én (*Újvár*) – megrendítő tisztasággal fordul szembe ellenségeivel: Lépj oda gyűlölőidhez, öleld meg őket mind, és gyűlöld önmagad, „mert összes írásaid egyetlen mondattal sem segítették elő az én országom létesülését: az összes osztályok és összes nemzetek összeolvadását egy néppé, egy országgá, Isten államává...” Minden embernek önmagában kell keresnie a bűnt, és ezáltal megtisztulva kell élete feláldozása árán is akár szembefordulnia embertársaival – gyűlölőivel is –, és akkor megszünteti a földön a gonosz uralmát, megszűnik a kizsákmányolás és erőszak. A jézusi jóság és tisztaság utolsó önvallomása a cikk, ez a lírai áhítatú, költői írás, amely egyben a költő tragikumának is tükré, azé a költőé, aki a végzet beteljesülésének pillanatában sem a másokban, az üldözöben, a gyilkosban, az ősgonoszban keresi a bűnt, hanem önmagában. Jézusi alázattal önmagát vádolja a történekeért, a zsidó sebekekkel azok okaként kizárólag a zsidó bűnöket állítja szembe. Eszmévé kell halni, ez az egyetlen útja a megváltásnak – nem teológiai, hanem morális értelemben. Ha nem hal eszmévé a nép, szétesik, felbomlik és pokolra jut – a zsidóság pokla az emberiség, ahol más népekhez hasonló módon éli bűnös, átkozott, pusztulásra ítélt életét.

A pokolból egyetlen kiút lehetséges: az Igazság és szeretet útja. És itt megint Pap Károlyt kell idéznünk, mert írói munkásságának legjavához tartoznak azok a szenvedélyes mondatok, melyekben hitet tesz a szeretetvallás, az erkölcsi tisztaság, az ősi alázat eszméi mellett.

„Meghasonlásaid tetejére érkeztl, szeretned kell az egész világot, amely téged gyűlöl, zsákmányol és ostromoz, s amelyet te is gyűlöl: csak ez a szeretet menthet meg a pokoli gyötrelmekről, melyek rád várnak utódaiddban. Mert aztán nemcsak hogy országod, földed nem lesz, s nemcsak templomod válik izzó hamuvá, de annyi ideig leszel távol s oly szerte a világban, hogy a visszatérésnek még a vágya is csupán mint bűn s félelem gyűlhat ki néha szívedben. S ha mindezt majd nem akarod; a macacság pokla vár rád, ha akarod, a kifosztottság érzésének a pokla.

Csak az menthet meg e pokoltól, hogy most, mikor legjobban gyűlölsz s legjobban gyűlölnek: sze-

retetté változol át, s odaadod magad és mindened: gyűlölőidnek, a világnak. S még ez sem elég. Hanem hirdetned kell, hogy ez a tökéletes Változás és Odaadás, ez az Adonáj, az Isten.

S e hirdetésért megint csak oda kell adnod életed. Különben veled a Világ is pokolra jut, s te léssz a felelős érte.

Jézus itt tovább megy valamennyi próféta elődjénél; ezek csak önmagáért vonták kérdőre a zsidóságot, náluk a zsidó nép s lélek csak azokért felelős, akik közte és benne szenvednek. Jézus kiterjeszti a zsidó felelősséget a végtelenbe: a zsidóság nála felelős az egész Életért, az emberi nemért.

S ha annak nem felel meg, pusztulnia kell: a pokolra jut.”

A történelmi korok tárgyalása után a vitairat a magyarországi múltat és jelent veszi sorra. A zsidó kapitalizmus már a középkorban kezdődött, a pokolból az aranyért folyó hajszában való részvétellel vette ki a részét a zsidóság. Eközben „öngyilkosként” élte a halott nép nem létező életét. Nincs terünk itt olyan vitatható fogalmak megvitatására, mint hogy a zsidóság öngyilkos lelki alkat, amely mindegyre belehal a gazdanépek számára idegen sorsába, és megöli önmagában saját azonosságát, a könyv törvényeinek, igazságainak védelmét. Amikor ez az „öngyilkos nép” Magyarországon szembekerül az „öncsonkító lelki alkatú” magyarsággal, akkor ez szüntelen konfliktusok forrásává vált.

„A zsidóság, elvesztve országát, szétszóródott, előbb az egész Keleten, aztán Nyugaton, a magyarság megtartotta országát, de egyre jobban meg kellett telnie idegenekkel, asszimilánokkal, akik csak úgy voltak hajlandók elindítani az öngyilkos nép vérkeringését, ha kellő módon részesültek annak javaiból. Az első magyar királyok megadták nekik bőven a javakat, a zsidóságnak inkább csak pénzt, a többi beolvadottaknak nemességet, birtokot, hivatalt is. A törzsokök magyarság hiába vigyázott s lázadott, valahányszor a király »idegenei« túlságosan részesedtek a hatalomból s a nemzeti vagyonból: a királyok tudták, hogy idegenek nélkül lebetetlen volna kormányozniok, s minél inkább felérték saját véreikben s önmagukban a régi szük s mohó törzsi szellemet, öngyilkos hajlamot, annál jobban igyekeztek idegenekkel körülvenni magukat, s beolvadottjaik anyanépeiből házasodtak. Ilyen módon a koronának is rövidesen a beolvadottak kezére kellett jutnia (*Anjouk, Jagellók sat.*), s az ország történetének szinte gerincévé vált a törzsokök magyarság harca a királlyal és beolvadottjaival.”

„A törzsökös magyarság talán a legtipikusabb befogadó, a zsidóság a legtipikusabb asszimiláns; ez se, az se képes a fogalom tiszta értelmében fejlődni. Fejlődésük csak annyiból áll, hogy megújuló formákban élnek át mindig lelki alkatuk ősi katasztrófáját, hogy aztán kétszeres erőfeszítéssel lassan a régi munkájok: a zsidó s a többi beolvadt az el-leplezés, a magyar a magát megkötés után.”

A zsidó minden más asszimilánsnál intenzívebben és lelkesebben gyártotta az illúziókat a magyarság nagyságáról, eközben kivette részét a liberális polgárosodásban és a szocializmus megteremtésében egyaránt. Megteremtette, vagy legalábbis segítette megteremteni, és lendületével, lelkesedésével, katalizáló erejével életre segítette a magyar kapitalizmust (a tőke, a kizsákmányolás a zsidó bűn része!), ugyanakkor igazságérzetével megszervezte és kirobbantotta a radikális forradalmakat, a szocialista mozgalmakat (a szocializmus, a forradalom is a zsidó bűn része!) – ezzel kívülről beavatkozott egy szerves folyamatba, sőt ráerőszakolta magát azokra, akiknek önmagukban kellett volna megvívniuk ezt a harcot. „A zsidóság nemesebb része a javítást, a lázadást vállalta magára. Ámde senki sem vállalhat munkát más helyett, senki sem tűrhet és senki sem javíthat, lázadhat más helyett. Másért tűrni, lázadni, szenvedni éppoly bűn, mint más helyett jólétben élni. Éppoly bűn, mint önmagunkért nem dolgozni, nem tűrni, nem szenvedni, nem lázadni.”

Ennek az eltorzult fejlődésnek az elhibázott emancipációban rejlik a gyökere. Pap Károly szerint a zsidóságnak nem lett volna szabad magyarrá válnia, részt vállalnia a magyar életben, mert ezzel elárulta saját népének végzetét, a hit követelményeit, a prófétai közös ég morális eszményét. Vagyis a zsidó nem válhat egyetlen más ország teljes jogú polgárává sem, csak következetes zsidóvá – így kell megvalósítania önmagát, saját múltjában kell megtalálnia a jövő kulcsát. Tragikusan téves ez a gondolatmenet, mert egy irányban megrögzött és elvakult, nem engedi az árnyalatokat, az alternatívákat, nem engedi a többszörös kötődést, a régi hagyományok és az újabb keletű hagyományok békés összenövését, nem hisz a változásban, a bonyolultabbá, komplexebbé, árnyaltabbá válás szám-talan lehetőségében. Végso soron nem hisz az élet végtelen sokszínűségében. Ha egy nép és annak tagja elindult egy úton, valamikor háromezer évvel ezelőtt, akkor azon az úton kell végigjárnia az

egész történelmet, egészen a végtelenbe vezető jövendő ködös ismeretlenjéig.

Téves a gondolatmenet, mert téves a kiindulópontja, és utána már hiába a tiszta logika, a sorsszerű következetességgel leírt következmények sora, a kiindulópont téves következtetésre vezet: „Idegen vagyok itt, valóban, mert zsidónak, tehát idegennek születtem, s vállalni akarom ezt az idegenséget” (írja a *Magyarország* c. lapban 1934. jún. 20-án *Válasz egy különítményes vallomávéra* c. cikkében).

Persze a kiindulópont nem tényében helytelen, hanem irányultságában, az ok meghatározásában; a zsidó ősi múltja miatt kell hogy idegen legyen egy másik országban. A valóság az, hogy az idegenség rákényszerített kirekesztésből fakadt, és ezt a fájdalmas, szorongó érzést változtatja önkéntessé, morális vállalássá a Pap Károly-i gondolatmenet.

Drámái a magány, az idegenség, a kirekesztettség érzése. Ez az igazi, a mélyben rejtőző tragédia – minden további gondolat, minden következtetés ebből vezethető le.

Már a kortársai is vitába szálltak Pap Károly egyoldalú, önkirekesztő magatartásával, egyetemesen vállalt – árnyalatlan – büntudatával (amiben, ismétlem, nem a büntudat egyetemessége, mitikus-ontológiai megismerhetetlensége a hiba, hanem erősen konkretizált társadalmasítása, a közép-európai viszonyokra alkalmazott konkrét nevesítése a zsidó kapitalizmus és zsidó szocializmus szinte már frázisszerű közhelyei által). Komlós Aladár az elsők között vitatkozik vele, elsősorban a kiindulást vitatva. „Zsidó a vérem, magyar a bőröm és ember vagyok.” (*Zsidó sebek és bűnök. Nyugat, 1935. II.*) Komlós megengedi sőt vállalja a többszörös hovatartozást, kötődést, mai szóval kettős vagy még többszörös identitást, amit Pap Károly nem tudott elfogadni.

Illyés Gyula viszont a másik „fél” oldaláról közelítve a kérdéshez, megerősíti Pap gondolatát (ugyancsak *Nyugat, 1935. II.*): „Két közösségbe senki sem tartozhat, legkevésbé egy nép.” Akkor ez tűnt a hiteles, történelmileg adekvát válasznak, Illyés szerint látszólag Pap Károlynak volt igaza. Azóta tudjuk, hogy ez leegyszerűsítő válasz a kérdésre, valójában nemcsak két, de több identitással is rendelkezhetnek emberek – sőt ez a természetes.

Milyen megoldást vél megtalálni az író vitairata végso részében? Egyetlen kategorikusan tömör fel-szólításban foglalja össze mondandója lényegét:

Vissza önmagunk bírálóiba! Az asszimiláns zsidó halálos álomban él, vagyis maga az asszimiláció is az „öngyilkosság” egyik modern kori formája. A mai zsidóság végső kibúvója az elszámolás elől a cionizmus, ám a föld és a nyelv nem pótolja a népi érzést, azok csak következményei. Kétségtelen, hogy mind a asszimiláció, mind a cionizmus értelmezése nagyon is leegyszerűsítő, szinte fájóan bagatellizálja a fogalmakat. Csakhogy a mondandó nem a fogalmakat jelenti, hanem a megfogalmazás lírai hevületét, magát az irodalmi szöveget, amely sokkal több önmagánál, több a szavak egyszerű szemantikai értelménél és a kontextusaiban, távlatos összefüggéseiben, elhallgatásaiban nyeri el végső jelentését. Amint már vitairatának első mondatában megmondta az író; szövege művészi módon él – de ez egyben az írás halálos ítélete is.

Pap Károly vitairatának záró mondatai prófétai tömbbő állnak össze – és egyúttal összefoglalják az író valamennyi tragikus tévedését, végzetesnek bizonyuló naivitását, sebzettségét és sebezhetőségét; végső soron azonban emberi nagyságáról is tanúskodnak. Aki így képes odaállni „gyűlölői elé”, hogy arcát nyújtsa a közáporoknak (mint néhány év múlva kiderült, nemcsak megalázás vár rá, de szörnyű pusztulás is, sokkal sötétebb sors, mint amit prófétai hevületében fejére idézett és szinte kikövetelt). Lásuk tehát ezt az egy tömbből faragott költői szöveget, minden külön kommentár nélkül.

„A népi érzés alapja: a közös sorsézés és annak nyílt és egyenes vállalása, megannyi szenvedés, nélkülözés árán. Nyílt, őszinte vállalása zsidóságunknak, úgy önmagunk, mint a világ előtt együttesen, egyszerűen, mindenütt. E súlyos feltételek közül bármelyiket csorbítjuk meg, bármelyik alól bújunk ki, bármelyiket igyekszünk meghamisítani legkisebb parányában: úgy hiábavaló a többi mind. Mert népünkre, amely már két ízben vált öngyilkossá, éppen mert a népiség örök törvényeit sértette meg, négyzerte szigorúan érvényes a természetnek ez a könyörtelen követelése. *Az a zsidó, aki már két-három nemzedék óta mint magyar-zsidó élet, nem mehet ki Cionba, hogy ott »néppé« legyen, – annak előbb itt a magyar zsidóságban kell vállalni a magyar zsidóságát; a legvégsőbb következményeiben is...*”

Kétségkívül ezzel többet kell vállalnia, mint más nemzeti kisebbségnek, akik idegenben élnek, de többet is vétett náluk a sorsközösség örök törvénye ellen. Többet is kell bűnhődni amazoknál. Minden kisebbséggé vált töredék szenvedése az egész anya-

nép bűneinek a következménye. Az önként vállalt szenvedés megtisztít, megerősít. A mások által ránk kényszerített: meggyaláz. A gettóban több volt a gyalázat, ebben, a nemzeti kisebbség vállalásában: több lesz a tisztító erő, ez fogja megvetni a népi érzés őszinte alapját, azt, amely nem fél, s nincs is miért félnie, ha őszinte – sem a magyarság kritikájától, sem az önkritikától.

Ez a vállalás nem azt jelenti, hogy ezzel magamat s egész népemet bűnösnek ismerem el: hanem azt, hogy őseim hibáiért vállalom a szenvedést, jóváteszem őket. A bűnösök már megtértek atyáikhoz, de te vállald értük a vezeklést, a szenvedést, – felemelkedsz magadban. S neked s nekem nem arra van szükségünk, hogy mások előtt legyünk valakik, hanem hogy önmagunk előtt lehessünk azokká, akikké őseink nem tudtak lenni: zsidó néppé, amely a világnak nem csupán jóskát ad, prófétákat, hanem alkotókat is.

Nem is tudom másként az új Ciont elképzelni, mint egy olyan országnak, amely kicsiben először valósítja majd meg az Egyesült Világállamot, ahol a magyar zsidó, a román és cseh zsidóval, a német zsidó a francia zsidóval együtt egy országban kicsiben először kísérli meg a világ-harmóniát.

S nem a világ-káoszt.

A nemzeti kisebbségek útja talán elvezet a Harmóniához.

A cionizmusé: legfeljebb az új Káoszhoz!”

„Vajon megoldódhatik-e valaha Izrael lelkének iszonyú végzete: az öngyilkosság? Szétszóródott-e már annyira a világban, szétszórta-e már magát annyira, magába szívott-e a világból annyit, s adott-e magából annyit a világnak, hogy majd újra visszatérve az ősi földre: visszatérve önmagába, nem vesz-e erőt rajta megint az öngyilkosság ősi szelleme, aki megöli a prófétákat? Vagy mindvégig öngyilkos lesz? S génuszai örökre a pusztulás előérzetének génuszai lesznek: a próféták. S csak azért tér majd vissza újra Jeruzsálembe, hogy megint megölje magát prófétájával együtt, s szétszóródjon újra?”

Szereted-e már annyira a világot, nemcsak a rab-ságot vagy a hatalmasságot, hanem azt is, ami közbül van, az árnyalatokat, az egészet: hogy visszatérhess végre önmagadba? Vagy csupán Marxjaid és Rothschildjaid szellemei építik majd fel az új Jeruzsálemet, farkasszemet nézve egymással, az új ellentmondások városát? Lesz-e köztük összhang valaha? Lesz-e dal az ajkadon, vagy csak a nyers jóslás homályos népe leszel újra? S az önma-

gáért való lázadásé? Vagy öngyilkosságodra mindig szüksége lesz a világnak? S neked ezért kellett és kell újra megbomlanod? Alázzuk meg magunkat a régi végzet előtt, s mondjuk: magunkra nem tudunk áldásos bilincseket rakni, de széttépett testünk géniuszaiból, a prófétákból már nemegyszer áldásos láncok készültek a magát tébolyultan marcangoló világra?

Nem, nem! Boldog, aki legyőzi magát, de jaj annak, aki csak úgy tudja legyőzni magát, hogy öngyilkos lesz!

Boldog, aki áldást hoz a világra, de nem öngyilkossággal!

Nem, népem, ne vidd magad kísértésbe, és szabadíts meg engem a gonosztól, az öngyilkosság démonától, amely minduntalan feltör szívemből, valahányszor sorsodra gondolok...”

Megértették-e vajon azok, akik felé Pap Károly öntépő vallomásával fordult, akiket meg akart békíteni nem létező bűnök elismerésével, büntudatával, a bűnhődés és vezeklés legsúlyosabb formáinak önkéntes magára vállalásával? Aligha hiszem.

Megértik-e vajon mai olvasói, köztük azok, akik ugyanazokat a közhelyeket, vádakat, rágalmakat szórják a zsidóságra, mint az író korában is tették sokan, vagy azok, akik ha nem is bűnnel, de idegenséggel, kérértlen beavatkozással, túlzott befolyással, mássággal vádolják a zsidókat, és azok, akik mindkét oldalon, ha nem is kirekesztve, de

nem is befogadva élnek együtt a régi vádakkal, régi bűnökkel, régi sebekkel, régi és újabb tragédiákkal?

Megértik-e a zsidók, akiknek szól ez a vallomás, hogy milyen belső küzdelem, lelki tusa, erkölcsi válság vezette íróját e sorok megfogalmazásához, és végre nem szánandó félkegyelműként, hanem tragikus tévedéseket is elkövető, morálisan felelős jellemként ismerik el a magyar irodalom e feledhetetlen alakját?

Ez a kétségbeesett, egzaltáltan és vallásos hittel megfogalmazott ima hitet rejt, de a „csak azért is” hitét, a kétségbeesett reménykedést, amely oly meg-rázóvá teszi Pap Károly művét. Amely egy olyan kor katartikus vallomása, melynek útvesztőiben a legtisztább lélek sem találta meg a kiutat mutató fonalat. Kétségek és tévedések közepette, mégis egyedülálló lelki erővel nézett szembe – elsőként abban a tébolyult korban – saját népének bűneivel, mely bűnök egy része metaforikus, mitikus bűn volt, de ez nem csökkenti a szembenézés erejét. Hiszen a sebek magyarázatául felsorakoztatott bűnök beismeréséhez nagy erkölcsi bátorság, biztos etikai tartás szükségeltetett. Ha semmi más erénye nem volna az írásnak, ezért is érdemes olvasnunk és ismernünk ezt a vitairatot, mint egy szörnyű kor kivételesen gondolkodó, mélyen lelkiismeretes emberének őszinte hitvallását.

A Múlt és Jövő kiadónál eddig megjelent Pap Károly életmű-sorozat kötetei megrendelhetők szerkesztőségünkben.

